

ISTORIA CULTURII

ÎNSEMNĂTATEA CRONICII ROMÂNEȘTI A LUI GHEORGHE BRANCOVICI DATE DIN MANUSCRISE INEDITE

Cronicarul Gheorghe Brancovici a fost un nedreptățit al istoriei; cu mici excepții, cei care și-au îndreptat preocupările asupra vieții și activității sale l-au năpăstuit, calificându-l drept intrigant, aventurier, om lipsit de scrupule, iar opera sa considerînd-o fără nici un fel de valoare. Dealtminteri, prigonit a fost și de contemporani; din cei 66 de ani ai vieții sale, 21 i-a petrecut în închisoare habsburgică, pentru ideile și patriotismul său. În ce ne privește — și în cele ce urmează vom încerca să o dovedim — îl socotim un mare patriot, un vajnic apărător al ortodoxiei transilvane și un cronicar româno-sîrb de seamă.

*

I. *Viața și activitatea.* Gheorghe Brancovici s-a născut la Ineu (j. Arad), în 1645, dintr-o familie de ostași și de clerici. Înaintași ai săi au luptat în oastea lui Mihai Viteazul, în corpul comandat de Giurgi Raț, cu care se și înrudeau, iar fratele său mai mare, Simeon, călugărit la mănăstirea Comana, în Țara Românească, sub numele de Sava, a ajuns, în 1656, mitropolit al Ardealului.

Educația și-o face pe lângă fratele său, la Ineu și Alba-Iulia, reușind ca în scurt timp, datorită și calităților naturale, să-și însușească nu mai puțin de șapte limbi: româna, sîrba, turca, maghiara, germana, latina și slava veche. Dintre toate, româna o cunoștea cel mai bine; probabil din acest motiv, deși sîrb de origine, era considerat român de contemporani.

După serviciile pe care le-a îndeplinit Gheorghe Brancovici unor state sau unor popoare, istoricii i-au împărțit activitatea în trei etape: *cea ardeleană* (1663—1680), *cea românească* (1680—1689) și *cea sîrbească* (1690—1711).

În cea dintîi, el s-a găsit în slujba principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, însărcinat fiind cu treburi externe, îndeosebi la Poarta otomană. La numai 18 ani servește de tălmăci de limbă turcă unei solii ardeleni la sultan; apoi, mulți ani la rînd, tot ca tălmăci și ca locțiitor al unor capuchehaiele și, în cele din urmă, chiar capuchehaie a Transilvaniei la Poartă (1675—1677). Pentru realele servicii aduse principelui a fost dăruit cu o mică moșie la Vințul de Jos. Dar persecuțiile religioase ale lui Apafi împotriva românilor ortodocși din Transilvania și mai cu seamă împotriva fratelui său, mitropolitul Sava, îl îndepărtează pe cronicar de principe și-l face să se apropie de imperiali.

În 1667, îl însoțește pe fratele său la Moscova, unde caută ajutoare, în special intervenții ale țarului pentru biserica ortodoxă ardeleană, de unde însă se întorc doar cu neînsemnate ajutoare materiale.

În 1673 are loc încheierea unei curioase convenții scrise între Gheorghe Brancovici și domnul Țării Românești, Grigore Ghica, prin care cel din urmă se obligă să apere biserica ortodoxă din Transilvania și că va avea în mare cinste familia Brancovici. E un act deosebit în felul său, nemai întâlnit în diplomația românească, obținut, fără îndoială, datorită prestigiului de care se bucura în lumea ortodoxă și mai ales între români mitropolitul Sava.

Acum ia naștere în mintea celor doi frați ideea eliberării popoarelor balcanice de sub turci și a creării unui stat sîrbesc independent, în fruntea căruia să se afle Gheorghe, ca urmaș — cum se dădea — al vechii dinastii Brancovici. În favoarea planului lor sînt cîștigați parțial și imperialii, care însă își urmăreau în primul rînd interesele proprii.

În 1678 și 1679, persecuțiile autorităților transilvane împotriva bisericii ortodoxe și a capilor ei se intensifică, devenind insuportabile. Mitropolitul Sava caută să se refugieze în Țara Românească, dar, în februarie 1680, este prins la Brașov, închis și judecat. I se aduc tot felul de învinuiri plămuite, după care este destituit și întemnițat. Gheorghe este închis și el și torturat să părăsească ortodoxia, dar, ca și fratele său, rezistă tuturor presiunilor. Scapă din închisoare, mituind temnicerii cu o mie de florini și, la sfatul fratelui mai mare, fuge, în toamna anului 1680, în Țara Românească. După cum se știe, la scurtă vreme după aceasta, mitropolitul Sava, în urma caznelor la care a fost supus, a murit.

Gheorghe Brancovici este bine primit la curtea Țării Românești de domnul Șerban Cantacuzino. Aci se împrietenește cu doi din marii cărturari și oameni politici ai vremii, stolnicul Constantin Cantacuzino și Constantin Brincoveanu, în casele și în bibliotecile cărora își găsește el un căutat refugiu. De aci își strînge bogatele informații care-i vor servi la redactarea celor două cronici și a operei sale de conținut religios.

Activitatea din etapa a doua, cea zisă *valahă sau românească*, se caracterizează în primul rînd prin latura sa culturală, dar și prin cea diplomatică și politică. Acum găsește cronicarul răgazul necesar alcătuirii cronicii românești și a lucrărilor bisericești. O dovedesc urmele lăsate de el în faimoasa bibliotecă a stolnicului, îndeosebi prin „ex libris“-urile sale de pe unele cărți de istorie.

Politic, Brancovici este în tot mai strînse legături cu imperialii. În 1683 este ridicat la rangul de baron al regatului maghiar, iar în 1688, la cel de conte al imperiului. Pe linie diplomatică este de două ori trimis la Viena ca sol al lui Șerban Cantacuzino, care, se știe, și el urmărea eliberarea popoarelor balcanice de sub turci și independența țării sale. Într-unul din drumurile sale spre Viena, Brancovici ia legătura cu sîrbii răsculați din Banat în vara anului 1688 și cu conducătorul lor, Novac Petrovici, care va deveni unul din apropiații săi.

În aprilie și mai 1689, Gheorghe Brancovici începe recrutarea de ostași în numele împăratului Leopold, pentru războiul împotriva turcilor, acțiune în care era îndeaproape urmat și ajutat de căpitanul bănățean amintit. Împreună cu 800 de oameni strînși din Țara Românească, cu aprobarea tacită a domnului țării, se îndreaptă spre Orșova, de unde tri-

mite o proclamație către sîrbii sud-dunăreni, pe care-i cheamă la răscoală. El însă nu trece Dunărea, ceea ce a constituit o mare greșală tactică. Ba mai mult, de teama turcilor și pentru că imperialii nu sosiseră la vreme, se retrage la Tismana; pe drum, mare parte din oaste se împrăștie.

În toamna aceluiași an, principele Ludwig de Baden, învingător al turcilor la Niș, îl invită pe Brancovici să se prezinte la el, la Cladova. Acesta sosește, însoțit de o mică suită. Socotit de acum incomod pentru imperiali și chiar periculos, este arestat și trimis la Sibiu. De aci, în iunie 1690, ajunge, sub escortă, la Viena. Era evident că interesele imperiului habsburgic nu mai consunau cu planurile lui Brancovici, de ființare a unui mare stat sîrbesc independent, în sudul și în nordul Dunării.

Începe etapa a treia, cea sîrbească, din viața cronicarului, petrecută în întregime în detenție austriacă. Mai bine de 13 ani stă deținut la Viena, întâi într-un spital de stat pentru săraci, apoi la un han, iar alți opt, la Cheb (Cehoslovacia), la diferite gazde, bine păzit de autoritățile imperiale și fără a-și putea părăsi în vreun fel domiciliul forțat.

În faza detențiunii vieneze, este de remarcat strînsa legătură a lui Brancovici cu conducătorii poporului sîrb din Imperiu. Se știe că în 1690, o numeroasă populație sîrbească, condusă de patriarhul Arsenie II Cearnovici, emigrează din Serbia, supusă turcilor, și se așează în sudul Ungariei de-atunci, în provinciile istorice Bacica, Banat, Srem și Slavonia. În acțiunile acestei populații, și în general ale întregului popor sîrb, Gheorghe Brancovici este mereu prezent și deosebit de zelos și energic. Ca urmare a sinodului bisericii ortodoxe sîrbe din iunie 1690, ținut la Belgrad, se cere împăratului pentru populația refugiată un loc comun de colonizare, nu răspîndirea în diferite ținuturi, cum intenționa curtea din Viena, autonomie, scutire de dări și libertate religioasă. Sosit în capitala Imperiului, împluternicitul sinodului, episcopul Isaia Diacovici de la Ineu, ia imediat legătura cu Brancovici, căruia îi solicită sfatul și ajutorul. Acesta nu numai că le compune petiția în limba sîrbă, ci o și traduce și o scrie cu mîna proprie în limba latină, pentru a fi înțeleasă la curte. La sfatul său, episcopul Isaia solicită împăratului pentru sîrbi și căpetenii mirenești, nu numai clericale, precum și eliberarea grabnică a cronicarului.

Toate deputățiile sîrbești din anii următori — și au fost numeroase — au ținut o permanentă legătură cu deținutul, ajutîndu-se reciproc: Brancovici cu sfaturi înțelepte pentru revendicări curajoase și cu condeii, soliile cu cereri de eliberare a sa sau măcar de ușurare a stării în care se afla. Nu e nici o îndoială că în spatele revendicărilor sîrbești din acești ani stă figura patriotului Gheorghe Brancovici. Pentru acțiunile sale de solidaritate cu populația refugiată în Imperiu și pentru ajutorul pe care i-l dă continuu, Brancovici este recunoscut de conaționalii săi ca un fel de căpetenie civilă. Încă în 1693, din detenție, el dă unor sîrbi diplome de numire în grade militare, intitulîndu-se „mare voievod și domn singur stăpînitor“ al mai multor regiuni sîrbești din nordul și sudul Dunării, întocmai ca domnii Țărilor Române.

Numeroasele petiții de eliberare adresate de el personal curții vieneze sau de deputățiile sîrbilor rămîn fără vreun rezultat; devine și mai

suspect în ochii habsburgilor, considerat a fi un element periculos pentru interesele lor. Nici cererile adresate țarului Rusiei sau regelui Poloniei, de a interveni în favoarea sa, nu-l ajută cu nimic.

O dată cu izbucnirea răscoalei lui Francisc Racoți, în primăvara anului 1703, austriecii, temându-se de o posibilă alianță a sîrbilor partizani ai lui Brancovici cu curuții, îl îndepărtează rapid pe acesta din Viena, exilîndu-l la Cheb. Aci este însoțit numai de un secretar și de un servitor, tăindu-i-se orice contact cu sîrbii din Imperiu. Brancovici adresează și de aci curții numeroase cereri de eliberare, dar tot fără urmări. I se fac multe șicane; reduceri și întîrzieri cu anii ale alocației bănești fixate, îndepărtări din localitate ale unor rude, venite să-i viziteze ș.a. În plină deznădejde și nu în puțină mizerie, Gheorghe Brancovici moare la 19 decembrie 1711.

II. Opera. Scrierile lui Gheorghe Brancovici au un dublu caracter, religios și istoric. Cele religioase, cuprinse într-un manuscris de aproape 400 de pagini, sînt: a) o carte de rugăciuni, avînd explicitate rosturile ei, de a da românilor, care nu cunosc limba slavă sau greacă, puțința de a se ruga în limba lor, b) un catehism, răspuns la edițiile celui calvin și celui catolic și c) comentarii ale unor versete biblice, cu îndemnuri la o purtare moral-religioasă.

Gheorghe Brancovici a scris și două cronici, una scurtă (cca 60 pagini de manuscris), în limba română și una foarte întinsă (cca 2 600 pagini de manuscris) în limba slavo-sîrbă a secolelor XVII—XVIII.

III. Cronica românească și însemnătatea ei. Cronica în limba română poartă titlul *Cronica slovenilor Iliricului, Mysii cei din Sus și cei din Jos Mysii* și este cunoscută istoriei literaturii române prin edițiile publicate, după manuscrise diferite, de A. Densușianu (1893) și de N. Iorga (1917), precum și dintr-un studiu al lui P. P. Panaitescu. (A se vedea bibliografia la sfîrșit!). Prima ediție însă are la bază un manuscris lacunar, iar textul celei de-a doua nu reproduce exact manuscrisul; la rîndul său, studiul este lipsit de obiectivitate în aprecierea cronicii și a cronicarului.

În cronica românească se pot distinge trei părți: a) istorie biblică, începînd cu potopul și terminîndu-se cu ridicarea turnului Babilonului; b) istoria celor patru monarhii vechi și c) istoria popoarelor din sudul și estul Europei, mai cu seamă a românilor și sîrbilor, de la origini și pînă la 1686. (Cum se vede, titlul nu corespunde întocmai conținutului.) În organizarea materiei, pentru partea din urmă cronicarul a dat și unele titluri de capitole părților pe care le-a socotit mai însemnate și pe care a ținut să le releve și în acest mod.

Cronica a fost scrisă foarte probabil în anii 1686—1687, după această dată cronicarul reîntrînd activ în viața politică, fapt care nu-i mai îngăduia răgazul necesar unor atari preocupări și întreprinderi.

Dacă pînă în primele două decenii ale secolului nostru se cunoșteau numai două manuscrise ale cronicii, astăzi se cunosc nu mai puțin de zece. Ele au fost copiate și răspîndite aproape pe tot cuprinsul țării, în Țara Românească, în Moldova, în Transilvania și în Banat. Cel mai vechi este din 1727, iar cel mai nou, de la începutul secolului al XIX-lea.

Cronica este dominată de o *concepție teologică* asupra lumii și vieții. Faptul își are explicația în originea cronicarului — familie de prelați —

și în educația religioasă primită. Dealtminteri, concepția era dominantă în epocă la noi. Ea și-a pus puternic amprenta pe întreaga sa gândire, atare convingere aflându-se manifestă în tot cuprinsul cronicii. Contactele cu diferiți oameni politici și de cultură ai vremii, ca și vastele sale lecturi din literatura umanistă nu i-au schimbat optica.

Patriot în acțiunile sale politice și diplomatice, avînd permanent în vedere interesele românilor și ale sîrbilor, Gheorghe Brancovici, după chipul cum glorifică faptele de arme ale celor două popoare, ale conducătorilor lor mai de seamă, își manifestă *patriotismul* și în cronică. În termeni plini de admirație vorbește despre unii dinastați sîrbi, ca și despre domnii români Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul.

Maniera în care este scrisă „Cronica slovenilor Iliricului“ o putem considera învechită la data alcătuirii ei, depășită fiind, din acest punct de vedere de alte cronică românești contemporane; este folosită *metoda analistică*, a înșiruirii cronologice a evenimentelor, socotite de cronicar ca mai însemnate, în care văleatul (anul de la așa-zisa facere a lumii) premerge faptelor narate, fiecare din acestea constituind un fel de paragrafe, de diferite întinderi, adesea fără legătură între ele, uneori fiind și foarte distanțate în timp. Cronică se aseamănă mult cu „nisopsis“-urile atît de răspîndite în literatura istorică a secolelor XVII și XVIII.

Cronică a fost, fără îndoială, destinată românilor, ca dealtminteri și cele trei lucrări de conținut religios, amintite mai sus. După original s-au executat copii la curtea domnească, iar după acestea s-au făcut apoi alte copii, care au circulat e întreg teritoriul locuit de români. Că a fost hărăzită lecturii și nu scrisă, cum s-a afirmat doar pentru a-i servi cronicarului ca punct de pornire pentru cronică sîrbească, cea mare, o dovedește nu numai limba, ci și cele cîteva narațiuni neistorice și chiar unele anecdote pe care le cuprinde; acestea distonează cu o simplă schemă, cu un plan rudimentar, cum s-a crezut, și nu pot fi decît destinate unor cititori.

În privința *izvoarelor* utilizate, Gheorghe Brancovici le-a găsit și ales fie dintre cărțile sale, fie — cum s-a mai spus — din biblioteca umanistului Constantin Cantacuzino stolnicul. Uneori le amintește, alteori, nu. E de precizat însă că nicăiri informațiile nu sînt preluate aidoma, ci întotdeauna prelucrate, adesea rezumate. Pentru istoria românilor, cronicarul a cules date din unele anale și cronică interne, dar și din altele străine, ale lui Bonfini, Cromer, Eneas Silvius Piccolomini, letopisețe sîrbești și rusești anonime. Pentru istoria sîrbilor a folosit vechile anale sîrbești, „*Viata lui Ștefan Deceanschi*“ de Țamblac, așa numitul „*Letopiseț brancovicesc*“, „*Biografia lui Ștefan Lazarevici*“ de Costenețchi. Pentru istoria altor popoare slave (poloni, ruși, bulgari) a utilizat cronicăle acestora.

Sînt de spus cîteva cuvinte și asupra *valorii istorice* a cronicii. În primul rînd, subliniem faptul că este cea dintîi operă de istorie universală scrisă în românește; în al doilea, că a introdus în circuitul științific știri prețioase, necunoscute de contemporani și nefolosite de alți cronicari; în al treilea rînd trebuie remarcată valoarea de memorii a faptelor descrise la sfîrșitul cronicii, fapte pe care le-a trăit nemijlocit. Dintre cele din urmă ar fi de amintit patimile lac are a fost supus atît el, cît și fratele său, mitropolitul Sava, de guvernanții ardeleni.

Cu toată însemnătatea și noutatea evenimentelor relatate de cronică, e ciudat cât de puțină atenție i-au acordat istoricii, în trecut, ca și în vremea noastră!

În ceea ce privește *valoarea literară*, îmi îngădui să afirm că ea n-a fost studiată mai îndeaproape de vreun specialist și că unele aprecieri care s-au făcut asupra ei de istorici au fost cel puțin pripite. Considerăm — și pasajele ce urmează sperăm că o vor dovedi — că limba și stilul cronicii românești a lui Gheorghe Brancovici nu sînt cu nimic mai prejos decît, de pildă, ale Letopisețului Cantacuzinesc sau ale Istoriei Țării Rumânești a stolnicului. Dacă este folosit un stil concis, și aceasta nu constituie o vină, este pentru că așa o cere forma de „sinopsis“ pe care cronicarul a adoptat-o.

Pentru ilustrarea limbii și stilului lui Gheorghe Brancovici, din economie de spațiu grafic, redăm un singur pasaj, anume cel referitor la urmările înfrîngerii sîrbilor de către turci în bătălia de la Cirmen, pe Marița, în 1371, sperînd totodată că și celelalte fragmente de istorie românească ne vor ajuta. Iată pasajul, pe care îl redăm după un manuscris, pe care l-am socotit ca fiind cel mai bun:

„Și duple aceia, s-au răsfiret ismailteanii prin toată țara creștinească, ca și cum pasările să răsfire prin văzduh. Și pre toți creștinii cu sabiia îi junghia, pre unii îi ducea la robie, iar pre alții cu moarte groaznică în foc îi ardea. Iar carii au fost mai rămas de foamete au perit, pentru că întru acea vreme au fost foamete mare prin toată țara și prin toate laturile; foamete ca aceia au fost, care doar di-nceputul lumii nu va fi fost, nici pre urmă nu va mai putea fi, numai singur Hristos să fie milostiv. Căci că și care de foame nu perise, pre aceia, dintru urgiaa lui Dumnezeu, noaptea și zioa îi mînca lupii. Oh, vai, cât de jalnică au fost acea privire! Pentru aceia și dintru rodirea și din dobitoc rămăsease țara pustie, nu mai era voevod, nici povățuitoriu, nici nastavnic întru oameni, nici mîntuitoriu, nici răscumpărătoriu. Și era toți plini de frica agareanilor și inimile ceale bărbate a vreadnicilor oameni să făcuse mai slabe decît a muerilor, pentru că întru acea vreme și neamurile despoților sîrbești mi să pare că pînă în 7 neamuri își vor fi luat săvîrșitul. Cu adevăr zic că atunci fericiia cei vii pre cei morți, ce murise mai dennainte“.

(Arh. St. Buc., ms. 1528, f. 62).

IV. — *Extrase din manuscrise inedite*. În cele ce urmează reproducem cîteva fragmente de istorie a românilor, din trei manuscrise inedite. Le-am ales cu intenție din cele zece pentru vechimea și specificitatea lor, din trei provincii istorice în care au circulat mai mult, Țara Românească, Transilvania și Banat. Cel dintîi și foarte probabil cel mai vechi a fost scris la curtea domnească a lui Nicolae Mavrocordat, la București, în anul 1727, de către Radu Lupescu, logofețel de divan, fiul lui Mihail ieromonahul (se păstrează la Biblioteca Academiei R.S.R. sub nr. 156); al doilea s-a copiat la Mehadia, în 1766, de Antonie Alexievici, dascălul cronicarului Nicolae Stoica de Hațeg (se păstrează la Biblioteca Universității din Cluj sub nr. 4608), iar cel de-al treilea, o variantă cu totul deosebită a cronicii, a fost copiat la Brașov, în 1770, de Eustafie Popovici (se păs-

trează la Biblioteca Academiei R.S.R. sub nr. 1358). Am ales din ele numai fragmente de istorie românească, însoțindu-le de scurte comentarii.

Originea românilor l-a preocupat pe Gheorghe Brancovici și, fără îndoială, ea a constituit subiect de discuție între el și învățatul stolnic Constantin Cantacuzino, care la rîndul său tratează problema pe baze mai ample, mai documentat și conform cu realitatea în cunoscuta-i cronică. Se atinge și problema creștinării și a originii stemei Țării Românești.

„Despre aceia, în zilele împăratului Traian, au venit de la Italia și rumânii, carii dupre orașul Roma s-au numit rumâni, pentru că cei ce întii s-au așezat în Roma le era numele romani. Și s-au așezat romanii . . . lîngă Dunăre, luund pre sine și botezul cel pravoslavnicescu; așa și vulturul, dupre sfîntul botez, cu sfînta cruce în gură luară, ca să le fie semnu țării lor, închipuindu vulturul cel mare al Romei, pentru ca să știe că de la Roma au venit rumânii cu acest semnu al împărății“. (Ms. 156, f. 11).

Unul din evenimentele cele mai importante din istoria României, dobîndirea neatîrnării și formarea statului independent Țara Românească prin victoria lui Basarab I asupra regelui Ungariei, Carol Robert la Posada, este redat într-un pasaj relativ întins. Faptul mai este amintit și în Istoriia domnilor Țării Românești a lui Radu Popescu și în Letopiseșul Cantacuzinesc, dar în amîndouă victoria este atribuită unui închi-puit domn Mihail.

„Anii 6838 (1330). Carol, craiul unguresc, s-au sculat cu oaste și cu cruci prin steaguri ai papii de la Roma și au mers în Țara Muntenescă înprotiva domnului Basarab voevod și au fost luat Severinul fără de nici o pricină. Și pentru că nici o treabă n-au avut cu dînsul, să-i prade țara și să o calce, Dumnezeu au fost întru ajutoriu lui Basarab voevod și au bătut pre Carol, craiul ungurilor“. (Ms. 1358, f. 32 v).

Pentru formarea statului feudal Moldova, informația, deși exactă, este cu mult mai concisă decît în cronicile moldovenesti.

„Deci, întru acea vreme, rumânii din Maramureș, au descălecat în Moldova, pentru că o pustiise tătarii și nimenea nu cuteza să șază într-însa, pînă ce au descălecat mureșanii, adecă rumânii“. (Ms. 4608, f. 227).

Cea mai amplă și cea mai frumoasă descriere a luptei de la Rovine din întreaga literatură cronicărească se află în cronică lui Brancovici, în manuscrisul nr. 1358 de la Brașov. Faptul este cunoscut și altor cronici bizantine, sîrbești și românești, dar redat mult mai succint. La fel, personajele amintite de Brancovici ca fiind în fruntea oastei sîrbești, vasale lui Baiazid, sînt cunoscute și de alte izvoare interne (de pildă cronică lui Radu Popescu); dar, și la Brancovici, ca și în alte surse, contrar adevărului istoric, sîrbii fie că sînt în oastea lui Mircea, fie că trec de partea lui. Este de precizat că cel de-al treilea erou sîrb pomenit,

Dragaș sau Drăgan nu a luat parte la lupta de la Rovine, el fiind decedat încă din 1378. De asemenea precizăm că după opinia noastră, lupta descrisă de Brancovici este cea din 17 mai 1395, de lângă Craiova, pe malul Jiului, și nu cea din 10 octombrie 1394, de lângă Argeș.

„Leat 6903 (1395). Domnul Mircea, voevodul Țării Muntenestei, împreună cu rumânii, au bătut pre împăratul turcesc la Rovine. Și atîta i-au znotit de tare pre turci, cît n-au fost mai pomenit nici ei războiu groaznic ca acela, că să vărsasă sîngele ostașilor pre cîmpi pînă deasupra de chișățile cailor. Atuncea au perit Marco Cralovici. Iară un ostaș, anume Costantin, viteaz, au intrat prin oastea turcească și s-au dus pînă la cortul împăratului, tot tăind prin turci ca prin brusturi. Și deacă au sosit la cortul împăratului, sultanul i-au pușcat calul de supt dînsul; atuncea au căzut, dară ar fi ucis și pre împăratul Baiazit. Și deacă au căzut, l-au călcat cu caii pînă ce l-au omorît, pentru că s-au fost prins cu picioarele pre supt cal și fiindu-i ochii înpânjăniți și zmoliți de sîngele turcilor, așa l-au împresurat pîgînii de au perit. Iară un Drăgan au scos pre împăratul din cort și cu fuga au scăpat, că-l lua capre un rob. Și acel Drăgan au luat toate ale împăratului și întorcîndu-să de la război, au perit pre cale“. (Ms. 1358, f. 39).

În cronica românească, autorul ei arată o vădită simpatie domnilor și comandanților de oaste români, cu o singură excepție, Iancu de Hunedoara. Acest priceput și viteaz ostaș, dar la un moment dat în dușmănie cu despotul Gheorghe Brancovici, ipoteticul strămoș al cronicarului, este privit cu destulă rezervă, ba uneori și criticat.

(Este descrisă înfrîngerea de la Varna a ungarilor de către turci, moartea regelui Vladislav și fuga lui Iancu de Hunedoara). „Iară Iancul vodă scăpînd de la războiu, umbla rătăcind prin Țara Muntenescă. Apoi, domnul Dragul voevod, apucînd pre Iancul vodă, l-au pus în închisoare, pentru că multă pacoste făcea Iancul vodă creștinilor. Ci apoi iarăși, nefăcîndu-i nici un rău Dragul ovdă lui Iancului vodă, l-au slobozit și cu mare cinste l-au dăruit.

6953 (1445). Domnul Iancul, voevod Țării Ardealului. După ce au ucis turcii pre craiul Vădislav la Varna, toată Țara Ungurească fiindu într-un cîmp, anume Racoș, au ales pre acest Iancul voevod ca să fie gubernator a toată Țara Ungurească; l-au ales pînă va creăște coconul Vădislav, fiul lui Albert craiul.

Deci acest Iancul voevod era de feăliul lui din Țara Rumânească, născut din fâmeae greacă și numele tătine-său îi era But. Și pentru că mult bine și mare omenie făcuse tată-său lui Jicmon craiul, apoi Jicmon craiul au adus pre tatăl lui Iancului vodă în Ardeal și i-au dăruit cetatea Hinidoara, ca să o aibă vecinică pomenire, duple care cetate au numit pre fiiul lui ungarilor ca să-i zică Honeadi Ianoș, carele cu vredniciia vitejeii lui s-au învrednicit a fi și voevod Ardealului.

Iancul voevod, după ce i s-au dat gubernatoriia, au făcut războiul cel dintîiu în Țara Muntenescă, înprotiva domnului Dragului vodă, pre carele prinzîndu-l dinpreună cu fiiul cel mai mare, le-au tăiat

capetele, iară fiului său celui mai mic i-au scos ochii amîndoi. Și așa au pus alt domn în țară.

După aceia, întorcîndu-se la Buda și de iznoavă gătindu-se ca să să bată cu Murat împărat, să răscumpere războiul carele făcuse și pierduse pre craiul Vădislav la Varna. Deci, fiind gata cu oastea lui, au pogorît și au trecut Dunărea la Severin, de unde s-au lăudat că, după ce va bate pre Murat împărat și să va întoarce înapoi, capul lui Gheorghie despot încă îl va tăia, pentru că Gheorghie despot îl sfătua ca să îngăduiască până la vremea ce să va umplea, adecă pacea care au făcut; și încă și iarna era aproape, ca nu cumva să să împresoare cu făr de prilej și să umble și el ca și Vădislav la Varna. (În continuare este descrisă lupta cu turcii din 1448, de la Kossovo, înfrîngerea și fuga lui Iancu, vrajba dintre el și Georghe Brancovici, căruia cel dintîi nu voia să-i cedeze cetățile sîrbești recucerite de la turci). Pentru aceia și Gheorghie despot, cînd fugia Iancul voevod, fiind bătut de turci, l-au apucat și l-au pus la închisoare și nu l-au slobozit până nu ș-au cuprins toate locurile și cetățile țării lui înapoi și până nu i-au întors toată paguba cîtă îi făcuse Iancul vodă...

6964 (1456). Iancul vodă bolnăvindu-se, dintru această lume s-au peterecut în pămînt... Și cînd s-au bolnăvit, au fost în Beligradul sîrbesc, dară dacă au murit, l-au dus de l-au îngropat în Beligradul Ardealului". (Ms. 4608, f. 232 v — 234).

Ca și în alte cazuri în care se descriu evenimente din Țara Românească, și pentru domnia lui Vlad Țepeș manuscrisul 1358 are elemente în plus, atît față de alte cronici interne, cît și față de celelalte manuscrise ale cronicii lui Brancovici. Este de semnalat faptul citării unei cronici interne, *Istoriile războaielor Țării Românești*, necunoscută istoriografiei; este probabil vorba de acele bănuite anale, care au stat și la baza altor cronici din Țara Românească, azi pierdute. Iată pasajul, și el complet necunoscut istoriografiei noastre:

„6970 (1462). Împăratul turcilor au mers în Țara Muntenească, să bată pre Vlad vodă și nimica n-au putut isprăvi, ci de-abea au scăpat și el cu viață. Încă de nu s-ar fi tras pre brînci, să se ascunză în lunca Dunării, ar fi perit. Că să află scris în „Istoriile războaielor Țării Rumânești“ precum au fost fugînd sultanul pedestru cînd l-au încungiurat rumânii de toate părțile și i-au prădat toate corturile și l-au fost pușcat într-o mînă; și, precum spun unii, că dintru aceia să fie murit“. (Ms. 1358, f. 45 v).

Într-un scurt pasaj este pomenită venirea în Țara Românească a mitropolitului Maxim, fapt de asemenea nerelatat de celelalte cronici.

„Așadară, mitropolitul Maxim au mersu cu mumă-sa, Angheliia, în Țara Muntenească, la stăpînitorul țării, anume Radul voevodul ce Bun, unde au adus cu sine și 2 sicrie cu trupurile tătine-său, Ștefan și al frăține-său, Ioan despot“. (Ms. 156, f. 52 v).

Față de cele trei rînduri ale lui Radu Popescu despre bătălia de la Cîmpul Pîinii, relatarea lui Brancovici este cu mult mai largă, ei adăo-

gîndu-i și o narațiune neistorică. Atras de vitejia bănățeanului Pau Chinezu, cronicarul, fără vreun temei, îl înglobează familiei sale, făcînd din el un Brancovici.

„6978 (1470). Războiul de la Jăbăt. Cnez Pavel Brancovici, banul Ioannopolului de la Timișoara, încă și el s-au sculat de au mers întru ajutor lui Batori Iștfan, prințilisului Ardealului, cînd avea bătae de războiu cu turcii în Cîmpul Jăbătului, din sus de orașul Oroștiei. Pentru că turcii atita îl înpresurase pre prințilisul, cît îi tăiase oastea mai toată și el zăcea rănit la pămînt, printre trupurile ceăle tăiate. Și acolo și în zioa de astăzi să veăde un turn făcut de ziduri de pîiatră, adecă un făcut semnu unde au căzut prințilisul de zăcea. Deci, întru acea vreme, sosind cnezul Pavel cu oastea lui de la Timișoara și prin dinnapoi abătînd în turci fără veste, pre cînd turcii așa gîndia atuncea, că ș-au isprăvit toată treaba izbîndirii lor, atuncea viind cnezul și abătînd în ei, atita i-au tăiat, cît au căzut din păgîni treizeci de mii jos, iară creștini numai opt mii. (Urmează narațiunea cu găsierea principelui, hora veselă ce s-a întins și în care a jucat și Pau Chinezu cu doi turci la subțioară și unul în dinți). Care lucru văzînd ceilalți ostași, de păreăre bună încă mai mult să mira de vîrtutea și de jocul cneazului, decît a rîde, și mai mare mirare au fost cum s-au făcut cnezul al doilea Hercules, precum de aceasta nu numai leatopisește scriu, adecă la cei slovenești, ci și Bomfinie încă mărturisește“. (Ms. 4608, f. 237 v — 238 v).

În trei rînduri, sub ani diferiți, cronica îl pomenește pe Ștefan cel Mare, în toate cazurile cu obiectivitate, însă mult prea rezumativ față de ceea ce se știa despre viteazul domn la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

„Deci, întru acelaș an (6980), împăratul turcesc au trimis puterea lui, ca să-l bată pre domnul Ștefan vodă cel Bun al țării Moldovei, iar domnul Ștefan i-au tăiat toată oastea împăratului, numai cîți robise, atita au rămas vii“. (Ms. 4608, f. 238 v).

„6991 (1683). Turcii călcînd țara Moldovii, au luat cetățile lui Ștefan voevodul, Chilia și Cetatea Albă“. (Ms. 1358, f. 50 v).

„În zilele acestui cneazu, marele Vasilie Ivanoviciu, s-au petrecut din această lume Ștefan, voevodul de la Volosca, carile întru războaiele lui au stinsu 150.000 de turci, iară tătari mulțime fără număr au istovit și pe Mateiașu, craiul ungurescu, încă l-au scos dintru marginile țării . . .“. (Ms. 156, f. 56).

Cronicarul redă pe scurt și alte evenimente de istorie românească, pe care doar le menționăm: despre moartea lui Radu cel Frumos și a lui Vlad Călugărul, despre o luptă a turcilor în Țara Românească, în care au fost înfrinți, despre începuturile plății haraciului, despre moartea lui Neagoe Basarab, despre căderea Transilvaniei și Banatului sub turci ș.a.

Semnificativă pentru sentimentele românești ale cronicarului este relatarea despre Mihai Viteazul, scurtă și sobră, dar expresivă.

„Domnul Mihai, voevodul Țării Muntenești, dupre ce au bătut multe războaie turcești și de alte limbi păgîne, au bătut și pre Batori

Andraș, prințipul Ardealului, la Sibiiu, și i-au luat țara și stăpînirea. Atuncea au făcut și sfînta Mitropolie cea pravoslavnică, cu vrednicie ocîrmuind legea neamului creștinesc și cu fericire stăpînind măriia sa cîte treale țările, adecă Ardealul, Moldova și Țara Muntenească. Iară după cîțiva ani, au căzut în războiu la Turda și acolo au murit vitejaște“. (Ms. 1358, f. 53).

Urmează ca știri de istorie românească urcarea pe tron a lui Șerban Cantacuzino, revenirea în scaunul mitropolitan a arhiepiscopului Theodosie, precum și călătoria Elinei Cantacuzino, mama domnului Șerban, la locurile sfinte. Redăm evenimentul din urmă.

„Măriia sa, doamna Elena, dulce maică prealuminatului mării sale domnului nostru Io Șerban Cantacuzino, după ce au ajuns la învrednicite bătrînețele mării sale, luund cu sine pre al patrulea fiiu și pre al treilea fată a mării sale, pre jupan Mihaiu Cantacuzino și pre jupîneasa Stanca Cantacuzino, și așa, cu fericire s-au dus la cercetarea sfintelor locuri, închinîndu-să acolo preafericitului și sfîntului mormîntu al mîntuitorului nostru Iisus Hristos și altor locuri sfinte în Ierusalim, dăruind pre sfintele locuri și cu multe și scumpe daruri. Și iară cu fericire și cu norocire întorcîndu-să înapoi, au mers între iubiții patriei mării sale“. (Ms. 156, f. 58 v — 59).

Ultimul episod de istorie românească este din viața fratelui său, mitropolitul Sava; îl redăm parțial.

„Și întru acea vreme, părintele arhiepiscopul Sava Brancoviciu, stăpînindu Mitropoliia țării Ardealului până în 24 de ani. Și multă vreme luptîndu-să cu eriticii pentru sfînta pravoslavie a bisericii răsăritului, pe urmă, la bătrînețe ajungînd, supuindu-să răbdării, după urmarea altor străduitori și pentru că n-au vrut să se pleace după eresurile lor, s-au învrednicit a priimi nu numai sudalme și bănuiale, ce încă și închisori și munci de ereticii acei țări... Și așa, cu boala muncilor, dîndu-și sufletul în mîinile lui Dumnezeu, dintr-această lume s-au petrecut“. (Ms. 156, f. 59—59 v).

Acstea au fost cele ce am considerat că sînt necesare a se spune astăzi despre Gheorghe Brancovici și cronica sa în limba română. Cronicarul ardelean, cu profunde sentimente românești, a fost pe nedrept ignorat sau uitat de istoriografia noastră. Sperăm să putem reda și comenta cu alt prilej și unele fragmente de istorie a românilor din marea sa cronică, cea în limba slavo-sîrbă, pe care le-am copiat cu prilejul unei călătorii de studii în R. S. F. Iugoslavia.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Bunea Augustin, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Blaj, 1906.
 Densușianu Aron, *O nouă cronică românească*, în *Revista critică literară*, I (1893), p. 97—193 și 366—396.

- Dima-Drăgan Corneliu, *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino stolnicul*, București, 1967.
- Iorga Nicolae, *Despre cronica lui Gheorghe Brancovici*, în *Revista Istorică*, III (1917), p. 9—15 și 26—118.
- Lupaș Marina, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939.
- Panaiteanu P. P., *Istoria slavilor în românește în sec. al XVII-lea. Cronica lui Gheorghe Brancovici și sinopsisul de la Kiev*, în *Revista Istorică Română*, X (1940), p. 80—129.
- Radonić Jovan, *Grof Djordje Branković i njegovo vreme* (Contele Gheorghe Brancovici și vremea sa), Beograd, 1911.
- Turdeanu Emil, *L'oeuvre inconnue de Georges Branković*, în *Revue des etudes slaves*, Paris, XIX (1939), 1—2, p. 5—16.

DAMASCHIN MIOC

**LA SIGNIFICATION DE LA CHRONIQUE ROUMAINE
DE GHEORGHE BRANCOVICI
DONNÉES ISSUES DES MANUSCRITS INÉDITS**

(Résumé)

L'auteur de l'ouvrage — ci expose la vie de Gheorghe Brancovici — chroniqueur respectable et grand patriote. En ce qui concerne la Chronique roumaine donnée à Gh. Brancovici, l'auteur met en relief le fait, d'une signification bien particulière, que cette écriture-ci, constituée, dans le domaine de l'historiologie roumaine, la première œuvre d'histoire universelle, issue en roumaine, qui introduit dans le circuit scientifique, des données significatives pour ses contemporains pas utilisés par des autres chroniqueurs.